

ШМК-нын хуралынга корген Протокол № <u>1</u> <u>Монгуш</u> /Монгуш С.О./ « <u>31</u> » <u>08</u> 2024 ч.	Директорнун ооредилге талазы-биле оралакчызы чопшээрэн <u>Кар</u> /Кара-оол Р.Ю./ « <u>31</u> » <u>08</u> 2024 ч.	Школа директорунун <u>100</u> дугаарлыг доктаалы-биле бадылаан <u>Ондар</u> /Ондар О.Б./ « <u>31</u> » <u>08</u> 2024 ч.
---	--	---

ТЫВА ЧОГААЛ ЭРТЕМИНГЕ АЖЫЛЧЫН ПРОГРАММА

Класс: 10

Ооредилге номунун автору, ундурген чери, унген чылы:

М.А.Кужугет, Л.Х.Ооржак

Кызыл: Национал школа хогжудер институт, 2022

Ажылчын программаны
тыва дыл, чогаал башкызы
Ооржак А.К. кылган

2024-2025 ооредилге чылы

ТЕМАТИКТИГ ПЛАННААШКЫН

Календарь-тематиктиг планнаашкын Россия Федерациязының чырыдыышкын яамызының 2023 чылдың май 18-те бадылаттынган 371 дугаарлыг дужаалынга (12.07.2023 N 74228, Минюст РФ) даянып кылдынган.

Ортумак ниити өөредилгеге федералдыг ажылчын программа (дугаары 85) эзугаар кылдынган календарь-тематиктиг планнаашкыннында бердинген шактарны Тыва Республиканың өөредилге черлеринин эртем-методиктиг угланыышкынынга, класстарның деңнели, өөредиглиг профугланыышкыннарынга, ол ышкаш уругларның кадыының байдалы, сонуургалдарынга дүүштүр таарыштыр салып алыр аргалыг.

10 класс – 34 ш.

Эгениң ады	Эрттирер хуну		Программаның утказы	Шагы	Өөреникчилернин күүседир ужурлуг кол-кол ажыл-чорудулгазы
	Программа эзугаар	Херек кырында			
Кириилде			Тыва литература XX вектин эгезинде. Тыва литератураның үндезилекчилери болгаш ийиги салгалдың чогаалчыларының чогаалдары.	1	XX вектин эгезинде тыва литератураның төөгүлүг онзагай талаларының дугайында беседа. Тыва литератураның үндезилекчилери болгаш ийиги салгалдың чогаалчыларының чогаалдарында мөзү-шынар болгаш эстетиктиг идеал дилээшकिनнери, келир үеже сорулгалар салыры.
«Кижини билел - күрүне»			С.К. Токаның чогаадыкчы С.К. Тока «Араттың сөзү».	2	Салчак Калбакхорекович Токаның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының кол-кол арыннары-биле таныжылга. Авторнуң бот-намдар болгаш чогаадыкчы ажылының «Араттың сөзү» деп трилогиясында илерээни. Тоожукчу маадырның омур-хевиринге даянып, бурунгаар чаа амыдыралче базымнарын чураанын сайгарары. Трилогияда төөгүлүг үе, идеялиг утка. Уран-чечен девискээр. Дылының онзагайы.

					С.А. Сарыг-оолдуң шүлүктөрүнүн идея-тематиказы, тургузуу, утказы, уран-чечени. «Алдын-кыс» деп шүлүглелдин бижиттинген төөгүзү, тургузуу, омур-хевирлер.
«Литература теориязы»			Литературлуг угланышкыннар: тыва литературада социалистиг реализм, реализм.	1	Литературлуг угланышкыннар: тыва литературада социалистиг реализм болгаш реализмниң ылгавырлыг, дөмейлешкек талалары. Литературлуг угланышкыннарның сайзарып келген төөгүзү, умур-утказы, кол-кол демдектери. Чечен чогаалдан чижектер-биле бадыткаар..
«Кижиниң илел-күрүне»			С.Б. Пюрбүнүн амыдыралы Шүлүктөр: «Чаңгыс сөс дээш», «Пушкин шөлүнгө», «Ак-көк «Күскү сесерликке», «Чуртталганың аялгазы». С.Б. Пюрбю «Үем болгаш үе-чергем дугайында».	1	С.Б. Пюрбүнүн чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы-биле таныжылга. Авторнун шүлүктөрүнүн тематиказы, тургузуу, идеялиг утказы, омур-хевирлерниң болгаш дылының бот-тускайлаң уран-чечени. «Үем болгаш үе-чергем дугайында» деп шүлүглелдин төөгүлүг үндезиннери, идеялиг утказы, уран-чечени, кижизидикчи салдары. Маадырларының аттарының символиктиг умур-утказы. Тыва литератураның төөгүзүндө шүлүглелдин Күрүне шаңналынга төлептиг болганы.
«Кижиниң бойдус - депшилге»			О.К. Саган-оолдуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы. Роман «Дөспөстөр».	2	О.К. Саган-оолдуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының дугайында допчулал. Тыва роман жанрынга кириген үлүг-хуузу. Романда Тывага хой ажыл-агыйын хөгжүдөрүнүн талазы-биле эртемге үндөзилээн чидиг маргылдаалыг айтырыгларны көргүскени. Чогаалда омур-хевирлер, уран-чечен дылы. Бөгүнгү Тывада мал ажылының сайзыралы.

<p>«Кыж - пигилел - күрүңе»</p>			<p>Бадра Ужуней оглу Иргиттин (У.И. Бадра) чогаадыкчы ажыл- чорудулгазы. Роман «Арзылаң Күдерек».</p>	<p>2</p>	<p>Бадра Ужуней оглу Иргиттин (У.И. Бадра) чогаадыкчы ажыл- чорудулгазында онзагай арынар. «Арзылаң Күдерек» ийи номунг төөгүлүг роман. Чогаалда идеяларның ханызы, чечен болуушкуннарның делгеми. Тыва мөге Күдеректин чонунуң алдар-адын, чаңчылдарын, сүлде-сүзүүн, мерген угаанын чурт иштинге-даа, чурттан дашкаар-даа камгалап чорааны. Тыва, моол, алтай, казах, хакас, орус мөгелер аразында найырал. Салгалдар, төрөл аймак аразында харылзааларны чедимчелиг көргүскени.</p>
---	--	--	---	----------	--

					«Арзылаң Күдерек» деп романда овор-хевирлер, дылының уран- чечени. Аныяк оскенниң кадык чаагай амыдыраарына национал бот-медерелин хевирлээринге кижизидикчи салдары. Чогаадыкчы ажылдар күүседире: «Мээң суурумдан (кожуунумдан, хоорайымдан) үнген мөгелер»; «Мөге кижиниң хүн чуруму»; «Мөге кижиниң бодун ниитилелге шын, чараш алдынары»...
«Кижини - бойдус - депшилге»			С.Ө. Тамбаның чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы. С.Ө. Тамба «Мээң байым», «Амыдырал хеми», «Сөзүм утпа», «Капитан Гастеллога», «Аалдап четсе». Тоожу «Амыргалаар».	2	С.Ө. Тамбаның тыва литературага кириген үлүү, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының үндезиннере. Шүлүктериниң идея-тематиказының делгеми. Мөзү-шынар теманы ажытканы. «Мээң байым» деп шүлүүнүң бижиттингениниң онзагайы, кижизидикчи ужуру-утказы. «Сөзүм утпа» деп шүлүктүң ыры апарганы. «Амыргалаар» деп тоожунуң тыва литературада туржу. Тоожуда кижини биле бойдус теманы. Овор-хевирлерниң бот-тускайлаңын, сюжеттиг шугумунуң онзагайын бөлүктөп сайгарары.
			К.Ч. Тоюннуң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы. Шүлүктер: «Көгөрүм», «Ыраажы кыс».	1	К.Ч. Тоюннуң тыва литератураның хөгжүлдезинге кириген үлүү, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының үндезиннере. Шүлүктеринде төрөөн чер, ынакшыл, кижини болгаш бойдус, улусчу чаңчылдарны көргүскени. «Ыраажы кыс» деп шүлүктүң теманы, лириктиг маадырның херээжен кижиге чылыгы, чымчак хамаарылгазы, психологтуг деталь дузазы-биле маадырның иштиги делегейин ажытканы.
«Орус литература тыва дылда»			Тыва чогаалчыларның очулгазында А.С. Пушкин. А.Пушкин «Тураскаал», «Сибирьже», «Хоругдаттырган кижини». Роман «Евгений Онегин».	1	Тыва литературада А.С. Пушкинниң чогаалдары. Шүлүктер: «Тураскаал», «Сибирьже», «Хоругдаттырган кижини», роман «Евгений Онегин». Чогаалдар-биле бөлүктөп таныжары: чогаалдарның тема болгаш идеясы, овор-хевирлериниң онзагайы, тургузуу, уран-чечени. С. Б. Пюрбюннүң очулгазының бот-тускайлаңы.

		Тыва чогаалчыларның очулгазында М.Ю. Лермонтов. М.Ю. Лермонтов «Салгын хемези», «Булуттар», «Төрээн чурт».	1	Тыва литературада М.Ю. Лермонтовтуң чогаалдары. Шүлүктер: «Салгын хемези», «Булуттар», «Төрээн чурт». Очулгаларның дээштии. Лириктиг шүлүктерниң бижиттинген онзагайларын тодарадыр.
«Кижиги - бойдус - депшилге»		С.С. Сюрюн-оолдун чогаадыкчы ажыл- чорудулгазы. С.С. Сюрюн- оолдун	1	С.С. Сюрюн-оолдун чогаадыкчы ажил- чорудулгазы. Төрээн чер- чурт, ынакшыл лирикасы.

			лирикасы. Шүлүктөр: «Кок-кок даглар», «Ак». Роман «Ногаан ортулук».		«Ногаан ортулук» деп романның тема, идеясы, композициясы. Романда көдүрттүнгөн чидиг айтырыг. Чогаалда, бойдус чурумалының кол бодалын илередиринге салдары. Аныяктар дугайында бодал, аңаа хамаарыштыр тоожукчу маадырның туружу. Чогаалдың дылының онзагайы, уран-чечен аргаларның ажыглалы.
«Кижини тилел - күрүне»			С.С. Сюрюн-оол роман «Тывалаар кускун».	2	«Тывалаар кускун» - С.С. Сюрюн-оолдуң сөөлгү романы. Романның идеялиг пафозун авторнуң илереткени. Үениң айы-биле кижилерниң угаан-медерелинде өскерлишишкиннерин тыва улустуң езу-чаңчылдарына даянып чурааны. Кол мадырның аажы-чаңын, тура-соруун көргүскени. Чогаалда бойдус камгалалының темазын болгаш чүдүлгө-сүглелдерин чырытканы. Чогаалдың композициясының хөй адырлыгы, сюжеттиг шугумунуң онзагайы, уран-чечен дылы. Чогаалга хамаарыштыр литература-критиктиг ажылдар-биле таныжылга.
			М.Б. Кенин- Лопсанның амыдыралы болгаш чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы. Сонеттер. Роман «Чүгүрүк Сарала».	2	М.Б. Кенин- Лопсанның амыдыралы болгаш чогаадыкчы ажыл- чорудулгазының хөй талалыгы. Тыва литературада ийиги салгалдың чогаалчыларының аразындан ылгалып үнүп келген онзагай салым- чаяанныы. Чогаалчының сонет жанрына кириген үлүү. «Чүгүрүк Сарала» деп романның бижиттинген төөгүзү. Баштайгы тыва роман дугайында чогаал сайгарыкчыларының үнелеледери. Романда чоннуң ол үеде чаа амыдырал дээш демиселин Саадактын ажыл- херээн дамчыштыр көргүскени. Кол маадырның күзелдери, ооң улусчу революцияны, Россияның чону-биле найыралды хүлээп алганы, амыдыралга тура-соруктуу. «Чүгүрүк Саралада» тыва чоннуң езу-чаңчылдарын чурааны. Фашистиг халдакчылар-биле маадырлыг демисежип турар Кызыл шеригге белек чорудуп турган тыва араттарның бедик тура- соруктуун көргүскени. Тыва чоннуң чылга малга ынаа. Чанчык

					биле Долааннаньң аразында харылзаазы. Чогаалдың композиция болгаш сюжеди, дылының уран-чечени.
«Литература теориязы»			Роман. Тыва литератураның сайзыралының төөгүзүнде	1	Тыва литературада роман жанрының тывылганы. Өске жанрлардан ылгалы: сюжетиниң делгеми, элээн каш салгалдың амыдыралын ханы төөгүлүг байдалдар-биле холбап чурааны, уран-чечен үе

			сайзыралы. Жанрларның хой янзылыы.		болган девискээр, болуункуннарның делгеми, композициязының нарыны. Роман жанрының хевирлери: социал-психологтук, философчу, төөгүлүг, фантастиктиг, шүлүктээн-роман дээш оон-даа өске. Романның кезектериниң аайы-биле янзылары: роман-дилогия, роман-трилогия... Тыва литературада эң баштайгы роман, ук жанрның сайзыралы.
«Кижиниң нитилел - күрүне»			М.Б. Кенин-Лопсан роман-эссе «	1	Тыва литературада бирги роман-эссе. Романның тургузуу. Тываның төөгүзүндө билдингир чурт баштаңчызының омур-хевирин барымдаалыг саавырларга даянып, уран-чечен көргүскени. Буян-Бадыргы ноянның амыдыралы: элээди чаш үези, эртем чедип алганы, өг-бүле байдалы. Кол маадырның иштики делегейин ажыткан аргалар: портрет, монолог, сөөлгү шүлүктери. Роман-эссе дугайында сайгарылгалыг чуулдер.
«Кижиниң бойдус - депшилге»			Ю.Ш. Кюнзегештин амыдыралы болгаш чогаадыкчы ажил-чорудулгазы. Шүлүктөр: «Саргатчай», «Тожу кижини хоорайда», «Шүлүктөрниң дөези», «Арат оглу ужуп үнген», «Ожук даштары», «Шүлүкчүнүң орнукшулу ыржым, шириин».	1	Ю.Ш. Кюнзегештин чогаадыкчы ажил-чорудулгазында чугула онзагай арыннар. Авторнун шүлүктөринде кижиниң чер-чуртунга эргеленген сеткилин илереткени, бижиир аяны, уран-чечен дылының байы. «Саргатчай» деп шүлүкте ынакшыл темазын ажытканы, антитеза аргазының ажыглалы, эге болгаш төнчү аяннажылгалар. «Шүлүктөрниң дөези» деп чогаалында авторнун үш одуруг шүлүктөрүн ожук дажындан дөзелээнин чурааны. «Тожу кижини хоорайда» деп шүлүктүн тургузуунун онзагайы. Шүлүкте ожук даштарын идеялиг утказынга дүүштүр бөлүктөп бижээни. Лириктиг маадыр - тожу кижиниң аажы-чаңы. «Арат оглу ужуп үнген», «Ожук даштары», «Шүлүкчүнүң орнукшулу ыржым, шириин» деп чогаалдарында долу литературлук сайгарылгаларны чорудары-биле бөлүктөп ажилдаары.

«Литература теориясы»			<p>Тыва литературлуг критиканың сайзыралы болгаш амгы үеде байдалы.</p>	1	<p>Чечен чогаал сайгарыкчыларының шинчилелдиг ажылдарының дугайында кыска допчулал. Тыва литератураның төөгүзүнде сайгарылгалыг чүүлдерниң эң баштай көстүп келгени. Тыва литератураның баштайгы шинчилекчилери: А.К. Калзан, М.А. Хадаханэ, Д.С. Куулар болгаш өскелерниң-даа сайгарылгалыг ажылдары. Амгы тыва литературада чогаал шинчилекчилери, оларның кол-кол ажылдары.</p>
-----------------------	--	--	---	---	--

«Делегей олгаш даштыкы литература тыва дылда»			Э. Хемингуэй. Тоожу «Ашак биле далай».	1	Э.Хемингуэй «Ашак биле далай». Тоожунун проблематиказы. Кижиге болгаш ооң чурттап эрткен оруунун дугайында чогаалчының бодалы. Балыкчы Сантьягонун омур-хевири. Чогаалчының бижиир аянының онзагайы. Бөлүктөп ажылдаары: чогаалдын тема болгаш идеязын илередир. Э. Хемингуэйнин чогаалдарының тыва дылда очулгазының дугайында өөренир. Очулга ажылынга дүүштүр А. Делгер-оолдун очулгазын орус дылда хевири-биле деңнеп сайгарар.
«Орус литература тыва дылда»			Т.Г. Шевченко «Дүш», «Чагыг».	1	Тыва литературда Т.Г. Шевченконун чогаалдарының көстүп келгени. Шүлүктөр: «Дүш», «Чагыг» деп шүлүктөргө очулгаларының дээштиин тодарадыр. Лириктиг шүлүктөргө тема болгаш идеязында, омур-хевирлеринде, тургузуунда, уран-чеченинде онзагайларын илередир.
			С.П. Щипачев «Улуг-Хем», «Ынакшылды туюлундан»	1	Тыва литературда С.П. Щипачевтун чогаалдарының көстүп келгени. Шүлүктөр: Шүлүктөр «Улуг-Хем», «Кызыл», «Ынакшылды туюлундан камнап чоргар...» Лириктиг шүлүктөргө тема болгаш идеязында, омур-хевирлеринде, тургузуунда, уран-чеченинде онзагайларын илередир.
«Россия чоннарының литературасы тыва дылда»			Тыва чогаалдың сайзыраарыга	1	Чогаалчылар С.П. Щипачёвтуң, В.М. Кожевниковтуң С.П. Гудзенконун, А.А. Прокофьевтин Тывага кээп чораны. Тыва болгаш орус литературлуг харылзаалар.
			Дагестан литература. Р.Г. Гамзатов «Төрээн дыл».	1	Дагестан литератураның төөгүзү болгаш хөгжүлдези-биле кыска таныжылга. Р.Г. Гамзатовтуң чогаалчы ажылы. «Төрээн дыл» («Мээң Дагестаным» деп номдан) деп шүлүктө кол идея. Шүлүктүн долу литературлуг сайгарылгазы.
			Алтай поэзия. В.О. Адаров. (Аржан Адаров) «Көшкүн чон».	1	Алтай поэзия дугайында таныжылга. Алтай-тыва литературлуг харылзаалар. А.О. Адаровтуң алтай литератураның сайзыраарыга кириген үлүү. «Көшкүн чон» деп шүлүктүн идея-тематиказы, тургузуу, уран-чечен дылының онзагайы.

			Шор литература. Н.Е. Бельчегешев (Койа Бельчек) «Ырлап тур мен».	1	Шор болгаш тыва литератураның аразында хуузуу. «Ырлап тур мен» деп шүлүктүн литературлуг сайгарылгазы.
			Хакас литература. М.Н. Чебодаев «Крепин».	1	Хакас литература дугайында таныжылга. Хакас-тыва литературлуг харылзаалар. М.Н. Чебодаевтиң хакас литератураның сайзыраараынга киирген үлүг-хуузу. «Крепин» деп чечен чугааның темазы, сюжет, композициязы, омур-хевирлери.
Катаптаашкын				1	Өөренип эрткен чогаалдарыга катаптаашкын.

ПРОНУМЕРОВАНО, ПРОШНУРОВАНО
И ЗАКРЕПЛЕНО ПЕЧАТЮ

ВСЕГО _____ / _____ / листов

Директор школы _____ / Ондар О.Б. /

